

Stanija Ivajnsič

SOCIALNI DELAVEC IN STAROSTNIK

UVOD

Zadnja desetletja se prebivalstvo v Sloveniji izrazito hitro stara. Po podatkih Statističnega urada Slovenije o stanju prebivalstva z dne 30. 6. 1998 jih je bilo od 1,982.603 prebivalcev 265.587 (13,4%) starih 65 in več let. Slovenija je glede na demografsko klasifikacijo Organizacije združenih narodov uvrščena med zelo stare narode. Zadovoljevanje materialnih potreb tako velikega števila neaktivnega prebivalstva je že v sedanjem trenutku težko. Hitro naraščanje števila starih pogojujejo podaljšanje življenjske dobe, padec rodnosti, zelo nizka nataliteta in upad priseljevanja. Tako demografsko stanje postavlja pred družino in državo reševanje številnih vprašanj v zvezi z varstvom starih ljudi.

Na podlagi ugotovitve stanja starostne strukture prebivalstva in na podlagi projekcije spreminjanja medgeneracijskih odnosov v prihodnjem obdobju je vlada Republike Slovenije ob koncu leta 1997 sprejela Program razvoja varstva starejših oseb na področju socialnega varstva do leta 2005. V njem je v uvodu zapisano, da je nujno potrebno postopoma pristopiti k pluralizaciji storitvenega sistema in usmeriti razvoj tistih oblik formalne in neformalne pomoči, ki bodo povečale sposobnost družin, da skrbijo za svoje starejše družinske člane, oziroma, omogočile starim, da čim dlje neodvisno živijo v svojem domačem okolju.

Z daljšanjem življenjske dobe se meja starosti pomika navzgor. Spreminja se pojmovanje starosti. Večina zdravih starih ljudi ohranja svojo vitalnost in mladostni videz (Milošević Arnold 1999). V prihaja-

jočih generacijah starih ljudi lahko pričakujemo večji delež takih, ki bodo imeli drugačne zahteve in potrebe. Tukaj mislim predvsem na delež starih in zdravih ljudi, ki se bodo prostovoljno odločali, kje bodo živeli. Ne glede na to, ali bodo v svojem domačem okolju, stanovanjski skupnosti ali v domu, bodo želeli kvalitetnejšo in raznovrstnejšo ponudbo dejavnosti, storitev in uslug.

NAJPOGOSTEJŠI RAZLOGI, KI PRIVEDEJO STAROSTNIKA DO POTREBE PO POMOČI

Stari ljudje so zaradi sprememb, ki jih prinaša starost, nekoliko bolj izpostavljeni različnim zdravstvenim in socialnim težavam kakor ljudje srednje generacije. Vzrok za nastanek materialnih težav in osebnih stisk so motnje, ki se pojavijo v mrežah medsebojne povezanosti starih ljudi v njihovem naravnem okolju. Mreže medsebojne povezanosti potekajo na več ravneh, in sicer:

- starostnik - ljudje, s katerimi je neposredno povezan (družina, sorodniki),
- starostnik - naravno okolje (soseska, prijatelji),
- starostnik - družba s svojimi institucijami (vladnimi, nevladnimi, neprofitnimi...),
- starostnik v odnosu do sebe.

Potreba po pomoči nastane takrat, ko delovanje naravne socialne mreže ni več harmonično (Stritih 1998).

Najpogostejši problemi starih ljudi so:

- fizična ali duševna nesposobnost kljub urejenim materialnim razmeram

- kronične bolezni
- potreba po gospodinjski pomoči
- osamljenost
- izguba življenjskega partnerja
- sprememba okolja
- socialna izključenost in izolacija
- neurejeni medsebojni odnosi v družini
- utesnjenost v družini zaradi nesoglasja med mladimi in starimi ali zaradi prezaposlenosti mlajših družinskih članov
- pomoč po bolnišničnem zdravljenju, ki jim jo svojci ne morejo ponuditi
- zloraba in izkoriščanje starih ljudi
- diskriminacija in drugo.

OBLIKE POMOČI STAROSTNIKOM

ODNOS SOCIALNI DELAVEC – STAROSTNIK

Načela sodobne gerontologije, ki jih je B. Accetto opredelil že leta 1968 in so še danes aktualna, so:

a) Družba mora na najrazličnejše načine skrbeti za svoje stare prebivalce, tako da čim dalj ostanejo v okolju, kjer so živeli in delali prej.

b) Tistim starim ljudem, ki ne morejo več živeti v domačem okolju, je nujno potrebno omogočiti bivanje v domovih za starejše osebe.

c) Starejši ljudje naj se zdravijo v medicinskih ustanovah, kamor sodijo po naravi svoje bolezni, in jih ne samo zaradi starosti ločevati od drugih bolnikov (Accetto 1968).

Socialno delo je avtonomna veda in stroka, ki jo lahko opišemo kot pomoč ljudem za bolj kakovostno življenje. Občutljivost za kakovost življenja in za spoštovanje človekovih pravic se je v zadnjem času v svetu in pri nas povečala.

Posebna funkcija socialnega dela, ki je ne opravlja nobena druga stroka, je pomoč ljudem, ki jim grozi socialna izključenost, oziroma tistim, ki so se že znašli v tem položaju. Starostniki imajo, glede na svojo osebnostno strukturo in položaj, v katerem so se znašli, različen odnos do sebe in svojega življenja. Pri iskanju ustrezne rešitve problema je ta odnos zelo pomemben, ker odraža stanje in sposobnost starostnika, njegovo moč ali nemoč, da bi nekaj naredil

za zaščito svoje integritete, pravic, da bi uresničil svoje upravičene želje in izboljšal svoj položaj.

Pri delu se srečujem s starostniki, ki so razočarani nad svojim položajem, obupani, včasih ravnodušni do sebe in okolice. Pogosto je to v primerih, ko starostnik izgubi partnerja, spremeni življenjsko okolje iz nuje, ker mu v domačem okolju ni mogoče zagotoviti ustrezne nege in pomoči ali doživi kakšno drugo življenjsko travmo. Praznino, ki jo ti ljudje doživljajo, je težko zapolniti, sploh pa je to težko v primeru, kadar nimajo svojih bližnjih in svojcev ali drugih pomembnih oseb.

Srečujem tudi starostnike, ki imajo dovolj moči, da kritično ocenijo položaj, v katerem so se znašli. Starostniki, ki imajo svoja stališča, argumente in moč, da jih zagovarjajo, so občutljivejši na tisto, kar nekateri imenujejo profesionalizem in strokovno delo s starostniki. V bistvu gre za pokroviteljstvo nad ljudmi, kontrolo in omejevanje starostnika v njegovih željah, navadah in pravicah. Tako vedenje se po navadi opravičuje s skrbjo za hišni red ali z zaskrbljenostjo za ljudi in je odraz delovanja totalne institucije.

Socialno delo je glede na raznovrstnost potreb posameznikov proces, v katerem socialni delavec skupaj s starostnikom išče možne rešitve problema. Poslanstvo socialnega varstva (in socialnega dela) je torej v tem, da razvija in širi življenjske priložnosti za ljudi, ne da bi jim pri tem – tako kot v drugih strokah – predpisovali, kaj je najboljša rešitev za njihove potrebe.

Pri dajanju pomoči in podpore delavci socialnega varstva varujejo dostojanstvo, zasebnost, avtonomijo in individualnost posameznika, upoštevajo njegovo kulturo in vrednote ter si prizadevajo uporabljati njim razumljiv jezik in raven komuniciranja (*Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu*).

Odločanje starostnika v tem procesu pomeni njegovo sodelovanje pri iskanju in izbiri rešitev. Pri tem mu moramo dati prostor, da se sam opredeli, kako in kje oziroma s kom bo živel, upošteva njegove potrebe in nagnjenja, kar je pogoj za zmanjševanje njegove emocionalne stiske.

Vendar brez iluzij. Starostniki nimajo dosti priložnosti za samoodločanje, še zlasti tisti ne, ki so odvisni od drugih. Nujno je prilagajanje, soodločanje in pogajanje v družini. Treba je upoštevati, da imajo člani družine oziroma sorodniki in drugi pravico do svojega življenja. Kakšna pomoč bo v danem trenutku optimalna, je odvisno od več dejavnikov ožjega in širšega socialnega okolja starostnika. Primer: za starostnika, ki potrebuje nego in pomoč, te pa na domu ni mogoče zagotoviti, je objektivno gledano bolje, da gre v dom. Sorodniki ga lahko obiskujejo, stiki se ohranijo, včasih se odnosi izboljšajo, ker odpade breme nege, in sorodniki lahko živijo in delajo, ne da bi bili v vsakem trenutku zaskrbljeni.

Vse storitve za stare ljudi morajo biti zasnovane tako, da upoštevajo zasebnost, samoodločanje in vzdrževanje neodvisnosti, kolikor je le mogoče. Glede na to, da stari ljudje, tako kot vsi drugi, cenijo avtonomnost, je v nekaterih primerih meja med neodvisnostjo in zanemarjenostjo zelo nejasna.

Socialni delavec pri zagotavljanju pomoči uporablja sodobne metode in tehnike dela in upošteva temeljne koncepte sodobnega socialnega dela, ki so pomembni tudi pri delu s starimi ljudmi. Ti so:

- partnerstvo
- krepitev moči
- zagovorništvo
- skupnostna skrb
- skupine za samopomoč
- antidiskriminacijska praksa (Milošević

Arnold 1999).

Storitve in oblike pomoči, opredeljene v Zakonu o socialnem varstvu, ki jih lahko ponudimo starostniku, so:

- prva socialna pomoč
- osebna pomoč
- pomoč družini za dom
- organizirane storitve v bivalnem okolju
- institucionalno varstvo.

Trenutna mreža ustanov in ponudba pomoči na domu v Sloveniji ne zadostujeta za potrebe naraščajočega števila starostnikov. Pri zagotavljanju pomoči moramo imeti v mislih tisto, kar je na razpolago v danem okolju, oziroma, poteka po programih

lokalne skupnosti v vladnem, nevladnem in neprofitnem sektorju. Predvsem pa moramo poznati možnosti za pomoč posamezniku v njegovem naravnem okolju.

ORGANIZIRANE STORITVE V BIVALNEM OKOLJU

Program razvoja varstva starejših oseb na področju socialnega varstva do leta 2005 navaja potrebe izvenzavodske obravnave za 15% prebivalstva, starega 65 let in več. Uvajanje izveninstitucionalnih oblik pomoči starim je odraz težnje po uresničevanju načel socialne gerontologije.

Program predvideva razvoj:

a) stanovanjskih oblik:

- dnevni centri - za tiste, ki potrebujejo nadzor, varovanje in pomoč
- stanovanja za stare - razpršena in oskrbovana ali grupirana varovana stanovanja
- stanovanjski dom za stare - manjša stanovanja z lastnim gospodinjstvom s sistemom za klic v sili

b) oblik pomoči na domu:

- pomoč na domu - socialna oskrba v okviru javne službe
- storitve v bivalnem okolju - dostava življenjskih potrebščin na dom, prevozi in drugo
- storitve na domu - osebna nega, gospodinjska pomoč oz. socialni servis, socialna kontrola, socialna pomoč, zdravstvene storitve, preventivni obiski pri starostniku
- storitve na daljavo - s pomočjo telekomunikacijske tehnologije (nujni klici, informacijsko koordinatorska vloga, socialna kontrola...)

INSTITUCIONALNO VARSTVO

Ena od možnosti, ki jo lahko ponudimo starostniku, je odhod v dom. Zadnja leta se pri nas soočamo s problemom prezasedenosti domov z dolgo čakalno dobo za sprejem.

Z dodatnimi mesti, ki jih Program razvoja varstva starejših oseb do leta 2005 predvideva v zavodih javne mreže in v

zasebnih domovih, bi bile pokrite potrebe po institucionalnem varstvu za 4,5% ciljne skupine, tj. prebivalcev, starih 65 let in več.

Predstavila bom faze socialnega dela s starostnikom, ki se je odločil za odhod v dom.

PRIPRAVA NA ODHOD V DOM

Prilagoditev na odhod v dom se začne že ob prvih pogovorih in zbiranju informacij, ki jih starostnik pridobiva od svojih znancev, prijateljev in sorodnikov. Starostniki, ki se za odhod v dom odločajo sami in je njihovo zdravstveno stanje še dobro, pridejo v dom na prvi razgovor in ogled doma. Tistim, ki tega niso zmožni, informacije in pomoč pri urejanju potrebne dokumentacije za odhod v dom ponudi socialna služba zdravstvenega doma (patronažno varstvo) ali center za socialno delo. Če je starostnik na zdravljenju v bolnišnici, bo prve informacije in pomoč dobil od socialne službe v bolnišnici. Priprava na odhod v dom lahko traja dolgo, včasih (v nujnih primerih) pa je sploh ni, kar je za starostnika nedvomno veliki udarec.

SPREJEM

V fazi prihoda v dom socialni delavec uredi vse administrativne zadeve, vezane na prihod. Prvi dan v domu je običajno zapolnjen z novimi srečanji s sostanovalci in osebjem. Socialni delavec da starostniku potrebne napotke in obvestila, ga seznanja s sosedi oziroma predstavi sostanovalcem ter mu zaželi toplo dobrodošlico.

PRILAGAJANJE IN ŽIVLJENJE V DOMU

Ta zajema pomoč novo sprejetim starostnikom pri reševanju različnih problemov, ki se nanašajo na njihovo vključevanje v domsko skupnost, pomoč pri vzpostavljanju novih poznanstev, reševanje različnih zanj težkih situacij v odnosih s sorodniki in sostanovalci. Posebej pomembno je sodelovanje svojcev, ki lahko starostniku

zelo pomagajo pri prilagajanju na domsko življenje in v ohranjanju stika s prejšnjim življenjskim okoljem. Vloga sorodnikov je nenadomestljiva. Lahko ga peljejo na sprehode, v njegovo prejšnje stanovanje, izkazujejo drobne pozornosti, ohranjajo občutek pripadnosti k družini, sorodstvu, zanimajo se za njegovo življenje v ustanovi. Starostniki, ki so samostojni, naj bi ohranili svoje dotedanje navade in stike s prijatelji in svojci, ki so jih imeli pred prihodom v dom.

Pomembna je tudi informacija, kaj se v domu dogaja. Na novo sprejetim predstavijo možnosti vključevanja v aktivnosti in programe, ki so organizirani v domu in so pomembni za ohranjanje njihovih psihičnih in fizičnih sposobnosti. Vključevanje v programe ne sme biti prisilno, saj je koristno le delo, ki razveseljuje.

ODHOD IZ DOMA

O odhodu iz doma odloča starostnik sam ali v dogovoru s sorodniki. Socialni delavec mu pri tem svetuje in pomaga. Starostnik lahko pride v dom začasno, v času dopusta sorodnikov, ki skrbijo zanj, ali v času, ko se njegovo stanovanje adaptira ali prenavlja. Začasni sprejemi zelo pozitivno vplivajo na poznejšo odločitev za prihod v dom in adaptacijo na domsko življenje.

Zaposleni v domovih se neizogibno srečujemo tudi s smrtjo. Marsikateri življenjski krog se sklene in zaključi tudi v domu.

S humanim pristopom lahko življenje v domovih kljub hišnemu redu in omejitvam, ki jih ima institucija, postane prijetno in lepše, kar pomeni zadovoljstvo sostanovalcev domov in zaposlenim, ki si nedvomno za to tudi prizadevajo.

PROSTOVOLJNO SOCIALNO DELO

Starostniku lahko ponudimo tudi prostovoljno socialno delo in ga povabimo k sodelovanju. To je ena prijetnejših vlog, ki jo lahko ima socialni delavec na katerem koli področju javnega sektorja dela. Osebnost

imam zelo pozitivne izkušnje pri uvajanju prostovoljnega socialnega dela srednješolcev v Domu upokojencev Maribor, in sicer že od leta 1988. Gre za druženje dijakov srednješolcev in stanovalcev doma. Začeli smo z II. gimnazijo Maribor, pozneje so se nam pridružile še druge srednje šole v Mariboru. Danes v Dom prihajajo dijaki iz več mariborskih srednjih šol in študentje, ki so nadaljevali prostovoljno delo tudi po končani srednji šoli. Dijakom II. gimnazije se priključijo tudi dijaki šol, ki še nimajo programov prostovoljnega socialnega dela. Mentor je gospa Majda Wozniak, profesorica na II. gimnaziji. Skupaj z mentorico na šoli organizirava in koordinirava vse potrebne dejavnosti, od motiviranja starostnikov in dijakov do zaključka programa. Vloge udeležencev v programu so jasno določene.

Program je bil doslej že večkrat javno predstavljen.

Cilji programa so pomoč stanovalcem doma pri preseganju osamljenosti in premagovanju občutka nekoristnosti, prenos življenjskih izkušenj na mlado generacijo, demarginalizacija obeh generacij, dvig kvalitete življenja v domu, ublažitev medgeneracijskega prepada, druženje in prijateljevanje.

Medsebojni odnos dijakov in starostnikov je spoštljiv. Stanovalci doma doživljajo dijake kot prijatelje, nekateri to enačijo s sorodstveno zvezo. Starostniki se odločajo za prostovoljno delo iz želje za druženjem, zanimanjem za življenje mlade generacije in želje, da svoje izkušnje prenesejo na druge.

Dijaki s pomočjo prostovoljnega socialnega dela pridobivajo koristne življenjske izkušnje. Spoznavajo ustanovo, seznanjajo se z realnimi življenjskimi razmerami starih ljudi, s socialno politiko in z odnosom družbe do zadovoljevanja potreb starih ljudi.

Program se je izkazal kot zelo uspešen. Zastavljeni cilji so doseženi, z izkušnjami in rezultati pa smo sodelujoči in organizatorji zelo zadovoljni. Te izkušnje predstavljajo bogat kapital za bodoče odločitve in delo prostovoljcev v družbi in so pomembne za razvoj družbe v celoti.

Pri organiziranju prostovoljnega socialnega dela je zelo pomembno sodelovanje mentorja šole in strokovnega sodelavca ustanove. Razvija se lahko samo v okoljih, kjer sta obe strani pripravljene motivirati odnos med mladim človekom in starostnikom, ga voditi in spremljati njegov razvoj.

Poleg prostovoljnega dela dijakov srednješolcev obstajajo še druge oblike prostovoljnega dela, ki jih lahko ponudimo starostniku, in sicer skupine za samopomoč, medgeneracijski tabor in drugo. Prostovoljno socialno delo je velik izziv za socialnega delavca, saj se v njem prepletajo vse metode strokovnega dela, ki jih uporablja pri svojem delu, njegove profesionalne vloge pa se s tem bistveno razširijo.

Socialni delavec, ki dela s starostnikom, se v skladu s programi in konkretnimi socialnimi akcijami v lokalni skupnosti ukvarja tudi z organizacijo družabnega in kulturnega življenja v ustanovi, lokalni skupnosti, društvih, nevladnih organizacijah. Od starostnika oziroma njegovega zanimanja, njegove fizične in psihične moči je odvisno, kje se bo udeleževal.

LASTNOSTI SOCIALNEGA DELAVCA IN KAJ SE OD NJEGA PRIČAKUJE

Zdelo se mi je smotrno povprašati nekatere uporabnike o lastnostih, ki naj bi jih imel socialni delavec in kaj od njega pričakujejo. Ponudila sem jim pet zaželenih lastnosti, in sicer:

- mora biti človeško zaupen
- mora znati poslušati sogovornika
- mora biti potrpečljiv v odnosu do starostnika
- mora imeti razumevanje za starostnika
- mora biti strokovno podkovan.

Anketirala sem 40 starostnikov, polovica jih živi v Domu upokojencev in so člani skupin starih za samopomoč, ostali živijo v domačem okolju. Prosila sem, da se opredelijo za najpomembnejše izmed ponujenih lastnosti. Rezultati so pokazali, da starostniki najbolj cenijo zaupanje, nato strokovno podkovanost in na tretje mesto postavljajo poslušanje sogovornika. Večina je menila, da mora socialni delavec poleg

izbranih imeti tudi ostali dve izmed zaželenih lastnosti.

Pričakovanja starih ljudi do socialnega delavca se ujemajo z izbranimi lastnostmi. Večina pričakuje zaupanje in zaupajo v strokovno pomoč. Poleg tega pričakujejo korekten odnos, toplino in razumevanje, razumljivo govorjenje in pripravljenost, da večkrat ponovi že rečeno, ker nekateri stari ljudje slabše slišijo. Od socialnega delavca pričakujejo pravičnost in enak odnos do vseh. Pričakujejo tudi, da lahko k njemu pridejo kadarkoli, da je dostopen, toleranten, da jih večkrat obiše in da se k njemu lahko vedno obrnejo po pomoč. Pričakujejo, da socialni delavec vidi njihovo stisko, tudi če je ne povedo.

Rezultati ankete pomagajo socialnemu delavcu, da spozna način pristopa starostniku, potrebno raven komunikacije (besedno, glasnost, spoštljivost, vloga humanega svetovalca). Starostnik lahko doživi obisk socialnega delavca kot poseg v njegovo osebnost ali v njegov ustaljeni ritem življenja, kar lahko sprejme ali ne. Veliki vpliv na odločanje starostnika imajo življenjske izkušnje, ki jih že ima iz takih in podobnih stikih z ljudmi.

Pri tem se pojavljajo moralno etične dileme, kako ravnati v primeru, ko starostnik zavrača sodelovanje oziroma ga ne želi.

Iz ankete je razvidno, da starostniki od socialnega delavca pričakujejo veliko (da jim je na razpolago, da jih dobro pozna...), za kar je potrebno nedvomno več časa od tega, ki ga imamo socialni delavci po sedanjih normativih.

Nekaj zanimivih odgovorov:

Socialni delavec naj nima do starostnika nadrejene in poučevalne vloge, temveč vlogo humanega svetovalca in prijatelja.

Socialni delavec bi moral občutiti kdaj je kdo v stiski, kajti ljudje o tem ne govorimo radi. Dobro jih mora poznati in sodelovati s svojci.

Ne da je samo strokovno podkovan, imel naj bi v svoji notranjosti čut toplega, notranjega zadovoljstva, razumeti svojega sogovornika in nuditi pomoč, posebno žalostnim in bolnim ljudem.

Naj ne bi delal razlik med ljudmi, s

katerimi ima opravka. Starejši človek je silno občutljiv.

Starejši človek vidi v socialnem delavcu osebo, ki mu je v pomoč pri njegovem staranju, zato naj mu skuša pripraviti njegovo življenje čim boljše in domače.

»Naj bi bil srečen, da lahko v svojem poklicu osreči sočloveka in mu pomaga.«

SKLEPNA RAZMIŠLJANJA

Najbolj pereče vprašanje socialne gerontologije in varstva starih ljudi pri nas je visok procent (približno 95%) starostnikov, ki živijo v individualnih gospodinjstvih, bodisi v krogu svoje družine, v oskrbi pri drugih, ali pa živijo sami v svojih stanovanjih. Pravica uporabnika do izbire oblike pomoči je sicer zapisana kot etična norma v kodeksu socialnih delavcev in delavcev v socialnem varstvu, vendar to ni dovolj, če nimamo za to tudi stvarnih možnosti, da ljudem ponudimo različne vrste storitev, ki jih potrebujejo, in v tolikšni meri, kolikor jih želijo.

Z daljšanjem življenjske dobe se spreminja podoba starosti. V zadnjih letih, odkar imamo pluralni sistem socialnega varstva, se je poleg javnih služb razvila tudi mreža programov nevladnih organizacij. Te so zaradi svojih značilnosti vnesle spremembe v klasične socialno varstvene koncepte. Generacije starostnikov, ki prihajajo, bodo to pluralnost storitev še bolj potrebovale. Želele bodo (in mi jim moramo to omogočiti) več možnosti za samoorganizacijo in samoodločanje in aktivno participacijo pri urejanju družbenih odnosov. Starostniki imajo svoje interese, želje in zahteve, za katere se bodo tudi sami zavzemali individualno in kolektivno.

Naraščajoče število starih ljudi postaja pomemben delež volilnega telesa države. Ti se bodo zavzemali za spremembo svojega položaja, za izboljšanje kvalitete življenja v starosti in njeno demarginalizacijo.

Možnost, da stari ljudje živijo v svojih individualnih stanovanjih ob zagotovljeni potrebni pomoči, je perspektivna.

Naloga socialnega delavca bo še naprej spodbujati starostnike v njihovi samostojni

dejavnosti. Skupaj z njimi bo definirali njihove potrebne ponudbe in storitve. Socialni delavec bo še naprej pomagal starostnikom, da najdejo v sebi tisto, s čimer si bodo lahko osmislili življenje, kar je mogoče le v medsebojnem odnosu, zasnovanem na iskrenosti in zaupanju.

Literatura

- B. ACCETTO (1968), *Starost, staranje in starostno varstvo*. Ljubljana: RK Slovenije.
- (1987), *Starost in staranje*. Ljubljana: Cankarjeva Založba.
- I. IVAJNSIČ (1994), *Prostovoljno socialno delo srednješolcev v domu upokojencev D. Vogrinec Maribor*, II. gimnazija Maribor (raziskovalna naloga).
- (1997) Model in vpliv prostovoljnega socialnega dela srednješolcev v domu za stare ljudi. *Socialno delo* 36, 2.
- V. MILOŠEVIČ ARNOLD (1999), Razvoj socialnega dela s starimi ljudmi. *Kaljenje*, 2.
- Ob drugem slovenskem kongresu prostovoljcev* (1998). Maribor: Skupnost Centrov za socialno delo Slovenije
- Program razvoja varstva starejših oseb na področju socialnega varstva v Sloveniji* (1997). Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve RS.
- Prostovoljno delo pri varovanju v zdravstvu* (1997). Ljubljana: Slovenska fundacija.
- Prostovoljno delo v šolstvu* (1999). Ljubljana: Slovenska filantropija.
- Prostovoljno delo v šolstvu* (1999). Ljubljana: Slovenska filantropija.
- Prvi slovenski kongres prostovoljcev* (1996). Ljubljana: Slovenska fundacija, Socialna zbornica Slovenije.
- B. STRITH (1998), Na poti k avtonomiji socialnega dela kot stroke in znanosti. *Socialno delo* 37, 3-5.
- Zakon o socialnem varstvu* (1992). Ur. list RS 56/92.

